

Biodiverse

**Tema:
Landskaps-
perspektiv**

Biodiverse är en tidskrift från SLU Centrum för biologisk mångfald (CBM) vid Sveriges lantbruksuniversitet. Den utkommer med ca fyra nummer per år och tar upp aktuella ämnen och händelser inom svensk naturvård och internationell naturvårdsutveckling kopplat till biologisk mångfald.

ISSN:1401-5064

Ansvarig utgivare

Torbjörn Ebenhard, CBM

Redaktör, produktion och layout

Annika Borg, CBM

Box 7012

750 07 Uppsala

Tel 018-67 12 12

Redaktion

Annika Borg, Torbjörn Ebenhard,
Johnny de Jong, Håkan Tunón

biodiverse@slu.se

www.biodiverse.se

Upplaga

5 600 ex

Tryck

Lenanders Grafiska AB

Respektive författare står för innehållet i artiklarna.

SLU Centrum för biologisk mångfald (CBM) bedriver forskning, utrednings- och kommunikationsverksamhet om relationen mellan biologisk mångfald och samhälle. CBM kombinerar forskning inom naturvetenskap, humaniora och samhällsvetenskap i ämnesöverskridande projekt, vilket ger unika möjligheter att utveckla helhetskoncept för att förstå biologisk mångfald. CBM är en del av Sveriges lantbruksuniversitet, SLU.



Vägar framåt mot ett levande landskap



Foto: Annika Borg

Levande skogar, sjöar och vattendrag, myllrande våtmarker, ett rikt odlingslandskap, storslagna fjäll, och ett rikt växt- och djurliv – tillsammans är de uttryck för biologisk mångfald i det svenska landskapet. Våra miljökvalitetsmål handlar om att bevara och varsamt bruka landskapet, med hela dess mångfald. Många djur och växter, och deras livsmiljöer, klarar sig fint i det brukade landskapet, och vissa till och med gynnas av människans påverkan, men inte alla. För de mer krävande måste det finnas tillräckligt stora ytor av lämpliga miljöer, med tillräckligt höga kvaliteter, inom rimliga spridningsavstånd. För att se till att detta uppfylls räcker det inte med att planera och besluta om enskildheter i landskapet. Ekosystemansats, landskapsekologisk planering, eller grön infrastruktur om man så vill, är ledorden. Det handlar om helheten i bevarandet och brukandet, och om mångfalden och människorna. Behovet är tydligt, och vi har vetat om det länge, ändå är det så svårt att få till.

Det svenska landskapet ägs och brukas av tusentals små och stora företag och miljontals människor. Alla har sina egna mål och intressen i landskapet, och ofta måste aktörerna balansera olika krav från samhället. Det är inte uppenbart hur en enskild markägare eller brukare ska kunna delta i landskapsplanering och sedan bidra till mål på landskapsnivå. Arbetsprocesser för sådan planering saknas till stor del, och samhällets styrmedel riktas mot enskilda gårdar, projekt och objekt, inte mot landskapet. En rättvis fördelning av kostnader och nyttor som uppstår är också nödvändig, men det saknas mekanismer för detta.

Samhällets processer och institutioner är inte heller designade för en landskapsövergripande helhetssyn. Bristen ligger inte bara i processer och redskap för sektorsövergripande planering. Det saknas också ofta tydliga politiska prioriteringar mellan olika intressen. Om inte grundläggande målkonflikter har lösts räcker det inte med ett färggrant GIS-underlag för att klara planeringen. Det råder också ofta brist på rena fakta, till exempel vilka tröskelvärden som måste uppnås för olika arter, eller var i landskapet olika naturvärden finns.

Men det finns vägar framåt. Insikten om behovet av att samsas i landskapet växer, och mötesplatser skapas. Delaktighet och samverkan ökar. Om man med nuvarande redskap inte kan lösa alla svåra målkonflikter, så kan man i alla fall jobba med konfliktfria åtgärder. Och nya juridiska och ekonomiska redskap för samverkan mellan aktörer i landskapet är under utveckling. I detta nummer av Biodiverse ger vi några glimtar av arbetet för ett levande svenskt landskap.

Torbjörn Ebenhard

föreståndare för SLU Centrum för biologisk mångfald



Foto: Viktor Kärvinge

10

Landskapsplanering,
äganderätten, och
rätten att bruka sin
mark

06

Lantbrukare
vinner på
samverkan kring
habitat-
förvaltning

14

Regionala
landskaps-
planer först
som sist

18



Foto: Johnny de Jong

08



Foto: Annika Borg

16



Foto: Ola Jennersten

04

- 04 I korthet
- 06 Landskapsplanering, äganderätten och rätten att bruka sin mark
- 08 Många fördelar med naturligt viltfoder – Både viltet och markägare vinnare efter samverkans- och informationsinsats
- 10 Samarbete kring Sagån – Med helhetsperspektiv i vatten vården skapas synergieffekter
- 12 Gårdsförvaltning kräver helhetssyn
- 14 Lantbrukare vinner på samverkan kring habitatförvaltning
- 16 Besök på en skogsfastighet: "Det finns inga nackdelar för oss skogsägare att börja diskutera landskapsplanering"
- 18 SLU Artdatabanken: Regionala landskapsplaner först som sist
- 20 Notiser

Sveriges nationalblomma: Liten blåklocka

Det är inte svårt att förstå att liten blåklocka är blomman som vann svenskarnas hjärtan. En elegant men samtidigt robust växt, som kan charma de flesta med sina vackra blåa klockor. Den charmar även ett särskilt bi, som gärna sover i dess klockor.

Den 13 mars 2021 fick Sverige en nationalblomma: liten blåklocka (*Campanula rotundifolia*). Det skedde efter en omröstning i två omgångar, där allmänheten kunde delta. Det var Svenska botaniska föreningen som anordnade omröstningen och utsåg nationalblomman.

I kvalomröstningen som hölls i början på året fanns det 30 blommor att rösta på, och de 10 blommor som fick flest röster gick vidare till finalen. Den 13 mars stod det klart, att Sveriges nationalblomma är liten blåklocka.

Liten blåklocka är vanlig i hela landet, och växer helst på torra, öppna, ogödslade

marker i större delen av Sverige. Den är en karaktärsart i det i gamla odlingslandskapet. Den förekommer även i fjällen, främst i kalkrika områden, på klippor etc, då ofta med enstaka stora blommor på varje planta.

- Liten blåklocka är en bra indikator på hävdade marker, och på marker som restaureras, säger Mora Aronsson, ordförande i Svenska botaniska föreningen.

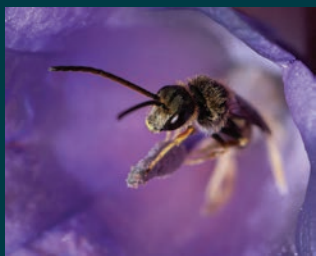
Släktnamnet *Campanula* är diminutiv av latinets campana (klocka) – och betyder alltså liten klocka. Artepitetet *rotundifolia* betyder rundbladig. Detta syftar på de rundade bladen i rosetten som bildas på förstärkningsutskotten under växtens första år.

Över 81 000 personer deltog i båda omröstningarna, och drygt 58 000 röster lades i finalen.

- Det blev en succé måste man säga. Det var till och med så att röstningssajten gick ned ett tag då vi fick 6 000 röster på tio minuter, säger Mora Aronsson.

Nu kommer Svenska botaniska föreningen utlysa tävling under sommaren, med den nya nationalblomman i fokus. Det handlar om att avbilda liten blåklocka (i exempelvis måleri, teckning, eller foto). Läs mer på svenskbotanik.se/tavling.

Liten blåklocka är en späd, flerårig ört (normalt cirka 2 dm) som den växer i glesa tuvor med veka uppstigande stjälkar med hängande klockformade blåa blommor, sällsynt kan den ha vita eller ljusblå blommor. Den blommar från juli till september. Blomsovarbina (bilden till vänster) har fått sitt namn av att hanarna ofta övernattnar i blommorna hos liten blåklocka.



Nu är dikttävlingen Skogens mångfald avgjord. Av totalt trettiofem bidrag har en jury valt ut två vinnardikter och en dikt som får ett hedersomnämmande.

Den 21 mars var det skogens dag och samtidigt också världspoesidagen. Det ville vi på CBM uppmärksamma, tillsammans med Ekologisentrum på SLU, genom att uppmana till poetiska äventyr i och om skogen. Nu är tävlingen avgjord, och tre vinnare utsedda.

Vi vill tacka alla som funderat, skrivit och skickat in sina dikter! Vi fick så många fantastiska fina, roliga, sorgliga och gripande dikter.

De tre vinnardikterna representerar den fascinerande bredden och variationen i de bidrag som kom in – en riktig mångfald i uttryck! Det är korta dikter och långa dikter, en del på engelska men de flesta på svenska. Vissa med rim och rytm, andra helt obundna av versmått, och fria i formen. Det gav juryn en svår uppgift att välja ut vinnare. Men tillslut enades juryn om tre vinnardikter.

Vinnarna är:

"Artpoesi" av Lovisa Larsson

"Parts of a whole" av Laura Riggi

"Substratus variatus pro viva", av Magnus Jonsson (Hedersomnämmande).

Läs alla inskickade dikter på www.slu.se/skogspoesi

Vinnardikterna publiceras också på www.biodiverse.se

En resa genom en förunderlig mångfald

Nu finns Anne Sverdrup-Thygesons bok *På naturens axlar* på svenska. Med ett engagerat berättande beskriver hon hur vi alla är invädda i naturens flätverk, och beroende av alla de arter och ekosystem som omger oss – både för att vi ska överleva, och för all den kunskap och glädje som naturen ger oss.

- Det är ju något konstigt med detta att vi alla egentligen vet att vi behöver naturen för att överleva, men likväl verkar det som att de flesta inte tänker på att vi måste bevara naturen för att kunna fortsätta få allt det vi behöver.

Så säger Anne Sverdrup-Thygeson på ett sätt som både är djupt oroad, men som också har en omisskännlig positiv ton. Hon gör liknelsen att många människor verkar tro att naturen är ett stort Ikea-lager, där vi kan bara hämta ut det vi behöver, medan det på något sätt fylls på bakifrån i oändlighet.

Men så är det ju verkligen inte, säger hon med eftertryck. Nej, det är dags att vi alla stannar upp och funderar på vad vi håller på med. Och hon vill hjälpa oss till detta, genom att ta med läsaren på en svindlande jordenruntresa på besök hos en myriad livsviktiga arter.

Boken kom ut i Norge för ett halvår sedan, och det var tänkt att publiceringen skulle sammanfalla med det stora möte om konventionen för biologisk mångfald som skulle hållas i oktober 2020 i Kunming, Kina.

- Biodiversitetspanelen IPBES har ju gjort ett jättestort jobb för att få detta med artförlust på agendan, för att försöka få folk att förstå vad det är som händer och för att



Foto: Håkan Sparre

göra något åt det. Deras rapporter är stora och viktiga, men kanske lite tunga att läsa. Så det jag ville med boken var att beskriva dessa slutsatser och fakta i ett vardagsspråk som är lättare att ta till sig.

Nu kom det ju en pandemi i vägen för mötet i Kunming, där representanter för en stor del av världens länder skulle enas om nya mål för bevarande av biologisk mångfald. Mötet planeras till i höst i stället, och förberedelser pågår för fullt. Så det kan ju passa att boken kommer ut på svenska detta år, menar Anne Sverdrup-Thygeson:

- Det som ska beslutas om på mötet i Kunming angår ju själva fundamentet för hur vi lever! Jag önskar att många fler förstod det, och att vi alla var med och engagerade oss. För summan av alla de små beslut som tas, bildar vårt ekologiska fotavtryck.

I boken skriver hon om hur vi människor i vår iver att utnyttja naturen också riskerar att undergräva själva grunden för existensen, men det görs med den förundrade och nyfikna forskarens blick på världen. Hon berättar de mest fascinerande historier om olika växter och djur, och med ett lekande, fantasifullt språk lockas läsaren in i en värld av upptäckarlusta. Hon har alltid varit fascinerad av språk och ord, men säger att det ändå var en tillfällighet att hon började förmedla sin forskning i ett populärvetenskapligt sammanhang, när hennes universitet arrangerade en

skrivarworkshop. Efter det var bollen var i rullning, och 2018 kom hennes första bok, *Insekternas planet*, som nu finns i 25 länder, översatt till 23 språk. År 2019 presenterades hon för en större svensk publik när hon sommarpratade i Sveriges Radio P1.

Med allt hon som forskare vet, kämpar hon ibland med förtvivlan över sakernas tillstånd, och vad vi människor ställer till med? Även om det kan kännas lite tungt ibland, är desperation inte något som får särskilt stort utrymme hos Anne Sverdrup-Thygeson:

- Om man inte har hopp, vad skulle man göra då? Det finns ju inget alternativ. Då vore det ingen poäng med att forska vidare, eller undervisa nya generationer av unga studenter. Hopp är som tro, man får bara bestämma sig att man kör på det, säger hon.

Hon tror mycket på hoppet som ligger i engagemanget hos folk. Det är många som bryr sig, och många som känner så starkt för naturen, och det är vad som gör skillnad. Politikerna har sitt ansvar för att ta beslut som är långsiktigt hållbara, men engagemanget hos alla måste finnas där också. Och det kan börja genom att man förundras och fascinerar över den fantastiska värld vi har omkring oss.

Annika Borg

Det här numret av Biodiverse tar upp ett kärt gammalt ämne, nämligen naturvård på landskapsnivå. Inom de vetenskapliga disciplinerna "naturvårdsbiologi" och "landskapsekologi" började man för mer än 40 år sedan att analysera hur landskapets sammansättning påverkar arters förflyttningar, överlevnad och utdöende, och tusentals artiklar har beskrivit vilken betydelse landskapets sammansättning har för arters överlevnad och därmed för naturvårdsarbetet.



Landskapsplanering, äganderätten

Ett visst genomslag har forskningsresultaten om landskapsplanering fått i den praktiska naturvården. Man arbetar till exempel med grön infrastruktur, kanske mest inom urbana områden, och vissa företag ägnar sig åt ekologisk landskapsplanering. Men inom det vanliga odlings- och skogslandskapet har det än så länge varit svårt att genomföra landskapsplanering. Det brukade landskapet ägas av tusentals olika markägare. En landskapsplanering skulle förutsätta att alla dessa markägare samarbetar och kommer överens om hur landskapet ska brukas. Mot den bakgrunden är det kanske inte så konstigt att landskapsplaneringen inte slagit igenom på bred front. Samtidigt står vi inför ganska stora utmaningar när det gäller att få landskapet att räcka till för allt vi vill producera och samtidigt nå upp till de beslutade miljömålen, och det är uppenbart för alla att man inte kan nå alla mål i varje enskilt bestånd. Behovet av att använda en mer landskapsövergripande strategi är större än någonsin. Frågan är om det finns någon väg framåt för landskapsplanering?

Kritiken mot landskapsplanering

Det finns kritik mot landskapsplanering, framförallt från vissa skogsägarföreningar. Ett argument är att det är ett hot mot äganderätten. Ett annat argument är att det innebär inskränkningar i rätten att bruka den mark man äger. Argumentet att landskapsplanering är ett hot mot äganderätten är dock svårt att förstå. Landskapsplanering handlar om att diskutera brukandet med sina grannar och med myndigheterna, och att komma överens om en strategi, inte att någon skulle konfiskera marken. En stark äganderätt och landskapsplanering går utmärkt att kombinera. En inskränkning i brukandet skulle det förstås kunna innebära eftersom man bör hålla sig till strategin när man har en överenskommelse, men överenskommelsen i sig kan mycket väl vara frivillig, precis som inom certifiering. Det finns många andra hinder också, till exempel ekonomiska, tekniska och hur själva processen ska gå till. Men förslagen på lösningar är många, och det är det som det här temanumret av Biodiverse handlar om. Det finns redan idag ett antal exempel på fungerande landskapsplanering, till exempel när

det gäller vattenbruk, viltvård, inom odlingslandskapet och inom urbana miljöer. En del av dessa är väldigt framgångsrika med ett kreativt naturvårdsarbete. Svårast att nå framgång tycks det vara inom småskogsbruket. Alla större skogsbolag är positiva och har oftast redan någon form av ekologisk planering, och inom mellanskogsbruket (företag med mer än 5 000 hektar skog) finns en del ambitiösa exempel. Även inom småskogsbruket finns dock exempel på positiva företagare, och Skogsstyrelsen har tidigare genomfört intressanta försök med mindre skogsägare för en landskapsplanering.

Behovet av landskapsplanering har också ifrågasatts utifrån ett vetenskapligt perspektiv. Rödlistan innehåller många hotade arter, men hur kan det komma sig att så få arter faktiskt har dött ut? Svaret på frågan kan förstås vara kunskapsbrist (det är svårt att säkert fastställa när en art har dött ut), men det kan också vara så att vi underskattat både arternas spridningsförmåga och deras minsta möjliga populationsstorlek, och därmed behovet av landskapsplanering. Här finns anledning till självkritik hos naturvårdsbiologer och mer forskning



Illustration: Annika Borg

och rätten att bruka sin mark

behövs, så att landskapsplaneringen hamnar på en rimlig nivå och verkligen gör nytta.

Möjligheter

Centrum för biologisk mångfald har under årens lopp haft åtskilliga forskningsprojekt och konferenser med koppling till landskapsstrategier där vi visat på konstruktiva lösningar. Under förra året avslutades ett tvärvetenskapligt projekt i samarbete mellan jurister, ekonomer och biologer där vi visade hur landskapsplanering kan genomföras i praktiken med hjälp av befintligt GIS-underlag och datasimuleringar, vilka juridiska aspekter som behöver behandlas, och hur man kan arbeta med ekonomiska styrmedel. Erfarenheterna från forskningsprojektet visar att landskapsplanering är en vinst för hela samhället, men det får inte ske på bekostnad av enskilda markägare. Att få fram funktionella ekonomiska styrmedel är därför helt avgörande. Ekonomerna inom projektet laborerade därför med ett intressant fonderingssystem där resurserna fördelas utifrån vilka satsningar som markägarna gjorde på produktion respektive naturvård. Vi tillämpade modellen i tre olika landskap från norra Norrland till Götaland. Resultatet visade att landskapsplaneringen inte behöver innebära mer avsättningar än inom dagens skogsbruk. Bara genom att öka konnektiviteten (den gröna infrastrukturen) så ökar naturvårdsnyttan avsevärt, vil-

ket också minskar behovet av stora arealer med avsättningar. Hur stort behovet av avsättningar är varierar dock beroende på befintliga naturvärden, bonitet och fragmenteringsgrad. Projektet visade också att den föreslagna fonderingsmodellen kan bli helt självfinansierad genom att fastigheter som till stor del satsar på skogsproduktion bidrar ekonomiskt till fastigheter som i större utsträckning satsar på naturvård.

Rätt sak på rätt plats

Kan man överhuvudtaget nå våra uppsatta miljömål utan någon form av landskapsplanering i det brukade landskapet? Sverige arbetar hårt med naturreservat och olika typer av avsättningar, och naturvårdsarbetet har utvecklats kraftigt under de senaste decennierna. Men problemet är att även brukandet och exploateringstrycket har utvecklats. Därmed går det ganska trögt med att uppnå miljömålen. Precis som att naturvärden behöver förstärkas så har vi behov av att effektivisera produktionen. Kanske bör det även finnas plats för mer intensivt skogsbruk? Behovet av att göra rätt sak på rätt plats är större än någonsin. Vi behöver arbeta med konnektivitet (att knyta ihop värdefulla biotoper för att underlätta spridning av arter), med kvalitet (naturvärden) och med kontinuitet (långsiktigt bevarande av naturvärden) i ett landskapsperspektiv. ●

LÄS MER

Michanek, G., Bostedt, G., De Jong, J., Ekvall, H., Forsberg, M., Hof, A., Sjögren, J., Zabel Von Felten, A. (2019). *Landskapsplanering av skog – för biologisk mångfald och ett varierat skogsbruk*. Naturvårdsverket Rapport 6909.

TEXT:

Johnny de Jong,
docent i naturvårds-
biologi, CBM



Foto: Johnny de Jong

Många fördelar med naturligt viltfoder

Både viltet och markägare vinnare efter samverkans- och informationsinsats

Idag finns stora hjortviltpopulationer i Sverige, och det leder till flera utmaningar på landskapsnivå, bland annat de betesskador som uppstår på växande skog. Samverkansprojektet "Vild och bortskämd" har under fyra år arbetat med att informera om relativt enkla sätt för markägare att minska betesskador, och dessutom få en mer hälsosam viltstam och ökad biologisk mångfald.

Hjortviltet engagerar många, och det kan vara intressant att veta att de olika hjortviltpopulationerna har fluktuerat kraftigt under de senaste århundradena i Sverige. Ett tydligt trendbrott skedde efter 1789 då det kungliga jaktprivilegiet på hjortvilt upphörde och ersattes med allmän jakt. Att detta skedde just då ska läsas i ljuset av franska revolutionen. För att undvika en liknande utveckling i Sverige var det ett sätt för de privilegierade att ge den fattiga befolkningen något som skingrade upprorstankarna.

Endast ett fåtal kvar

Den allmänna jakten som på denna tid saknade all form av reglering ledde dock till snabbt minskande hjortviltpopulationer i hela landet. Befolkning var fattig och de allra flesta bodde på landsbygden, köttvärdet från ett fäلت hjortvilt var högt. Ett exempel på denna utveckling är att när den sista kronhjorten utanför Skåne fällets i Västergötland 1847, fanns endast färre än 100 kronhjortar kvar totalt i landet, alla på några gods i södra Skåne. Det finns uppskattningar från samma tid på en total nationell älgstam på ca 500

djur och en rådjurspopulation på färre än 100 individer totalt!

Stark ökning under 1900-talet

Denna utveckling bekymrade givetvis de som värnade hjortviltet som framtida resurs, och redan 1830 bildades Svenska Jägareförbundet för att driva frågan om en reglerad jakt. Den reglerade jakten, en intensiv utrotningskamp av varg och de andra stora rovdjuren, och den successiva övergången till trakthyggesbruk som producerar mängder av viltfoder under ungskogsfasen gjorde sedan att hjortviltpopulationer ökade under hela 1900-talet.

TEXT:

Nils Carlsson,
viltvårdshandläggare,
Länsstyrelsen i Skåne.



Foto: Cajsa Eriksson



Foto: Johnny de Jong

Idag har vi historiskt stora hjortviltspopulationer och dessa gynnas nu dessutom av allt mildare vintrar och vintergröna åkrar.

Kantzoner viktiga

Föga förvånande har de växande hjortviltspopulationerna lett till infekterade konflikter. Diskussionerna om vad som är normala och acceptabla tätheter av hjortvilt förs ständigt och åsikterna går isär. Lokalt och i vissa regioner är betesskadorna på både skogs- och jordbruk väldigt stora och kostsamma. Samtidigt kommer larmrapporter om att den biologiska mångfalden minskar kraftigt i både skogs- och jordbrukslandskapet samt att viktiga producerare av ekosystemtjänster såsom pollinerare minskar drastiskt.

Utmaningarna är alltså många på landskapsnivå. Mål om vilt och skog i balans är ofta svåra att kvantifiera eftersom grundförutsättningarna är så olika på olika platser. I områden där landskapet är hårt brukat och åker möter planterad skog med ett trädslag utan be vuxna kantzoner, kommer varje tugga från ett hjortvilt utgöra en viltskada, och självklart är förutsättningar för biologisk mångfald låga här. I ett sådant landskap går det oftast inte att med bara avskjutning minska betesskadorna till acceptabla nivåer. Det behövs alltså en annan strategi att komma tillrätta med viltskadorna. Där startade projektet "Vild och bortskämd" – med idén om naturligt foder utspritt i landskapet för att minska trycket på produktionsgrödor, och där också den biologiska mångfalden främjas på köpet.

Olika utgångspunkter – men samma mål

Under ett möte mellan Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen i Skåne föddes tanken på att försöka hitta ett positivt projekt för att möta en del av de utmaningar som nämns ovan och som många olika organisationer kunde ställa sig bakom, trots att dessa organisationer hade väldigt olika ingångar i frågor kring hjortviltet. Grundtanken var att hitta enkla, inspirerande sätt att visa markägare hur man utan att ge avkall

Projektet Vild & Bortskämd bidrar till en klövviltstam i balans, genom att sprida kunskap bland annat genom filmer, poddar och utbildningsmaterial. Projektet finansieras av Europeiska jordbruksfonden genom Skogsstyrelsen. På t.ex. Länsstyrelsen i Skånes webbsida finns material att ta del av.



EXEMPEL PÅ ÅTGÄRDER

- Brunnsröjning eller punktröjning vilket innebär att lövträdsuppslaget röjs bort ringformigt runt barrträdsplantorna men att RASE-arterna får växa kvar utanför röjningen.
- Röj inte bort betade produktionsträd. Det är bättre att viltet fortsätter att beta dessa än att de betar nya träd.
- Låt ek, asp, sälg och rönn växa upp till vuxna träd i utkanten av de planterade bestånden och längs skogsbilvägar.
- Måste man röja längs skogsbilvägen, ta vara på ljuset som nu kommer ner till marken och så in t.ex. klöverblandningar eller salix.
- Tall på tallmark gynnar bärris som är viktigt foder för många!

på produktionen kunde producera vilt växande och varierat foder som minskade sannolikheten för skador på jord- och skogsbruk, gav ett friskare och mer jämnt fördelat hjortvilt och som ökade förutsättningarna för den biologiska mångfalden.

Vi bjöd in LRF Skåne, Naturskyddsföreningen Skåne, Höskolan i Halmstad, Jordägareförbundet Skåne-Blekinge, SLU Alnarp, Svenska Jägarförbundet, Jägarnas Riksförbund och den skogskunnige markägaren Magnus Strandberg. De första mötena präglades av en avvaktande hållning i en tydligt polariserad fråga och det var svårt att enas om gemensamma budskap. Detta vände dock ganska snart och det var en otrolig tillfredsställelse att se att förutom Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen så ville samtliga tillfrågade ingå i projektet!

Fokuserar på det positiva

Vi märkte tidigt att framgångskonceptet i detta projekt, som hanterar en konfliktfylld fråga, har varit att fokusera på det positiva som alla kan enas om. Vi erbjuder ett alternativ till utfodring i utlagda högar, som istället ger positiva mervärden såsom friskare

djur, ökad biologisk mångfald och en vackrare närmiljö. Vi hymlar inte med att hjortviltstammarna behöver sänkas på en del ställen, men oavsett ursprungsläge är det aldrig bortkastat att gynna rönn, sälg, asp och ek (som brukar benämnas RASE), kantzoner som erbjuder både foder till viltet och nektar för pollinerare eller att ha ett större inslag av blandskog i skogsbruket. Projektet länkar in naturligt i andra viktiga uppdrag såsom grön infrastruktur, pollineringsuppdraget och projektet "Mera tall".

Projektet har blivit mycket uppmärksammat och vi märker ett ökat intresse för enkla åtgärder på den egna marken. Görs detta av många finns det uppenbara fördelar. Vi får en ätbar grön infrastruktur som sprider klövviltet i landskapet, minskade skador på produktionen och en ökad biologisk mångfald. Frivilliga insatser på landskapsnivå!

Projektet som finansieras av Europeiska jordbruksfonden genom Skogsstyrelsen sprider inspiration och kunskap genom korta filmer som publiceras på Youtube, genom exkursioner och möten, och genom lättillgängligt informationsmaterial. ●

Samarbete kring Sagån

Med helhetsperspektiv i vattenvården skapas synergieffekter

Fokusera på de konfliktfria åtgärderna först, och låt kommunen föregå med gott exempel. Det är några av de framgångsfaktorer som projektet med Sagåns vattenkvalitet kan lista. Andra handlar om att arbeta utifrån gräsrotsperspektiv, och att samordna åtgärder med olika aktörer, såsom markägare, kommuner och vattenråd. Så återskapas den biologiska mångfalden bit för bit, vid en å i Mellansverige.

Sagån är en sju mil lång å i gränstrakterna mellan Västmanland och Uppland, där jordbruksmark dominerar avrinningsområdet, det vill säga det landområde som ån får sitt vatten från. Det är intressant att tänka på hur landskapet förändrats genom århundradena. Man skulle kunna säga att det vänts upp- och ner. En gång fanns, som i många andra avrinningsområden, tjärnar, porlande bäckar och någon sjö uppe i skogsmarken, medan det nere i slättnområdena fanns flera sjöar och stora översvämningssytor genom vilka meandrande grenar av ån med endast lite fall tog sig ner mot ravinerna i söder som leder mot Mälaren, på några få ställen forsade ån ordentligt. Från källflöden till Mälaren faller Sagån ungefär 50 meter. Ån mynnar i Oxsfjärden, öster om Ängsö mellan Västerås och Enköping.

TEXT:

Viktor Kärvinge,
vattensamordnare på
Länsstyrelsen i Västmanland, och på Mälarens
vattenvårdsförbund.



Foto: Viktor Kärvinge

Artrik men övergödd

Idag är det i princip tvärt om, landskapet är omvänt. Längst upp har bäckar och tjärnar dämats upp för att skapa Sala silvergruvans unikt intakta dammsystem för vattenkraft till gruvan, och det är här man idag finner öppna vattenytor. I söder har i stort sett varenda sjö dikats ut och blivit åkermark. Forsarna har i stor utsträckning dämats över sedan hundratals år och i Sagåns nedre lopp finns tre vattenkraftverk och ytterligare några dammar som inte

längre används för kraftproduktion.

Utöver att Sagån har högst halter av näringsämnen av alla de vattendrag som utmynnar i Mälaren är den också utpräglad sjöfattig. Trots detta anses Sagån vara Mälarens artrikaste å, i den korta delen av ån mellan Mälaren och första vandringshindret för fisk.

Få söker de medel som finns

Men den biologiska mångfalden är inte den enda tillgången – sedan ett antal år finns också Sagåns vattenråd, en ideell förening som ska verka för bättre status på vattnet. Detta uppmärksammande Mälarens vattenvårdsförbund som med start 2019 har ett projekt med åtgärder för minskad övergödning. Målet är att förbättra vattenkvaliteten i Mälaren, med finansiering från Havs- och vattenmyndigheten HaV. Projektet är ett så kallat Leva-projekt (lokalt engagemang för vatten), där HaV, länsstyrelserna och LRF är initiativtagare.

Sedan vattendirektivet infördes i svensk lagstiftning har myndigheterna i sexårscykler beskrivit åtgärdsbehovet. Behoven ser man ökar, medan åtgärderna är för få. Det finns medel från HaV, Jordbruksverket, Skogsstyrelsen med flera, men för få som söker.

Genom Sagåns Leva-projekt har vattenvårdsförbundet en samordningstjänst för vattenvårdsprojekt. Huvudfokus för projekten är övergödning, men det bestämdes tidigt att alla

Området som projektet "Minskad övergödning i Sagåns och Mälarens avrinningsområde" arbetar inom har stora utmaningar med övergödning. Därför är ett huvudfokus att skapa vattenfördröjande våtmarker för att skydda värdefull jordbruksmark genom minskad översvämning och ytavrinning. Myren på bilden är en del av Hjulbäcken, ett biflöde till Sagån. Den har "återmeandrats" vilket betyder att diket genom den gamla våtmarken fått en naturliknande slingrande form och stora ytor har skapats där vattnet kan bredda ut sig.

miljöutmaningar kopplat till vattnet ska beaktas hela tiden. Övergödning, fria vandringsvägar för fisk, grundvatten med mera.

Samordningen underlättar

Åtgärderna genomförs av markägare, kommuner och ibland direkt av vattenrådet. Åtgärdssamordningen handlar om att underlätta så mycket som det behövs för att få åtgärder genomförda, att vara bryggan mellan markägare och tillhandahålla pengarna för åtgärderna.

Genom vattenrådet kan åtgärderna genomföras med ett gräsrotsperspektiv. Lokala entreprenörer anlitas och med god lokalkännedom och lokalt engagemang blir åtgärderna både många och väldigt prisvärda.

Fokusera på det konfliktfria

Det pratas ofta om målkonflikter när det gäller naturvårdsprojekt, men när åtgärdsbehovet är så enormt som vi konstaterat att det är, kan man ju i många fall börja med att fokusera på de konfliktfria åtgärderna, de är fler än man tror. Även om vi arbetar fort i vårt Leva-projekt och har genomfört många åtgärder har vi ännu inte hunnit till ett projekt som mött något egentligt motstånd. Det finns ett stort intresse för naturvård i stort i samhället, om frågan ställs på rätt sätt och vägen framåt är flexibel. En viktig del är också att kommunerna föregår med gott exempel. Därför försöker vi genomföra näringsreducerande dagvattendammar och fosfordammar på kommunal mark, all kommunal skogsmark har karterats för våtmarker, och ett tiotal (bland annat)



Foto: Viktor Kärvinge

kommunägda vandringshinder i form av dammar har antingen redan tagits bort eller så är en åtgärd planerad.

Vattenkraften i Sagån kommer att miljöanpassas med start år 2023, och målsättningen är att Sagån inte ska ha några övriga vandringshinder i huvudfåran när domstolsprövningarna sätter igång.

Åtgärderna i ett helhetsperspektiv

Landskapet är väldigt påverkat av mänsklig aktivitet och det går inte ha inställningen att det alltid är ett naturtillstånd som eftersträvas. Men det är alltid naturliga processer vi försöker återskapa. Med det sagt går det att göra väldigt mycket. Leva-projektet ger tillfällen att förklara varför vi river dammar i bäcken, samtidigt som vi "bygger dammar" längre upp, alltså lägger igen skogsdiken och återskapar våtmarker. I den mån vi kan lagar vi landskapet, återskapar forsen och mossen, bromsar flödet där uppe för att skydda det som är där nere. En åtgärd för att stoppa övergödning kan därför bli en våtmark uppe i skogen som minskar risken för översvämning av åkermarken och därmed minskar läckaget av näringsämnen.

I stället för att skapa motsättningar och målkonflikter fokuserar vi på synergierna. Om mark ska planläggas för bostäder, hur kan vi då få in vattenvårdsperspektivet tidigt? Kan vi till och med spara pengar på att planera bort behovet av dagvattennät?

Lokal förankring avgörande

I Sagåns Leva-projekt läggs ganska lite medel på projekteringar. I samförstånd med markägare och grävmaskinist kommer man ofta ganska lätt fram till vad som är möjligt att göra. Genom Leva-projektet har Mälarens vattenvårdsförbund genom Sagåns vattenråd visat att det går att öka åtgärdstakten ordentligt för att nå miljömål och återfå en biologisk mångfald i hela avrinningsområdet. Avgörande för att det ska gå är god lokal förankring och ett gott samarbete med kommuner och andra myndigheter. Vattenvårdsarbete måste ses som en del av samhällsplaneringen och hela tiden fortgå och ges resurser. Vi kommer kanske inte vända hela avrinningsområdet upp- och ner igen, men vi kommer göra väldigt mycket nytta medan vi försöker! ●

Gårdsförvaltning kräver helhetssyn

Den mark och det vatten vi förvaltar ska räcka till mycket. Den är dessutom viktigt för många individer, både djur och människor, idag och i framtiden. På Boxholms Skogar AB har vi funderat mycket på hur vi ska kunna kombinera olika värden i ett landskapsperspektiv. Därför jobbar vi också aktivt med att hitta lösningar med landskapsplanering.

Det är många variabler att ta hänsyn till när man förvaltar stora skogsområden. Det finns en mängd olika mål som var för sig är viktiga, men som är svåra att jämföra med varandra och prioritera mellan. Det är som att jämföra äpplen och päron, men i dagens skogsbruk måste vi försöka hitta sätt att göra det. Detta dessutom över olika tidsperspektiv. På Boxholms Skogar AB har vi börjat arbeta med en mer flexibel landskapsplanering än vad det traditionella beståndsperspektivet möjliggör, och vi har märkt att det ger en bredare måluppfyllelse.

Enligt vårt sätt att se behöver långsiktigt effektiv skogsförvaltning beakta en rad värden. Det inkluderar bland annat:

- Hög och uthållig produktion av förnybara produkter,
- säkerställande av ekologisk uthållighet,
- säkerställande av ekologisk resiliens,
- vilt- och fiskförvaltning,
- kolinbindning,
- kulturella värden,
- sociala värden,
- möjligheter till lokal livsmedelsproduktion.

Dessa punkter skall beaktas utan inbördes ordning och mynna ut i en

ekosystemsansats. Det är en utmaning att väva ihop alla till synes motstridiga målsättningar. Frågan är dock om målsättningarna verkligen är motstridiga när man funderar djupare? Kan mot-sättningarna helt enkelt vara effekten av en allt för polariserad debatt inom de areella näringarna? Är det inte så att alla ovanstående punkter egentligen är samma sak i det långa perspektivet?

Man kan fundera på om det vi i dag kallar naturvård inte i stället borde kallas långsiktig ekonomisk effektivitet. Man borde åtminstone betrakta och värdera det som någon form av försäkringspremie för ett långsiktigt nyttjande av våra naturgivna resurser.

Flexibilitet och handlingsfrihet

En väl utförd och förankrad landskapsplan måste vara det bästa verktyget att möta, eller åtminstone börja angripa delar av, ovanstående frågeställningar. Detta helhetsgrepp vill vi kalla för gårdsförvaltning.

Ekologisk landskapsplanering handlar om simulering och sammanvägning av olika scenarier. De planer vi har sett hittills hanterar i första hand de två första punkterna i listan ovan. Övriga nyttor ser vi, och börjar se enskilda analysystem för. Det blir mycket intressant att följa utvecklingen för att

hitta möjligheter till helhetslösningar.

En landskapsplan ska bestå av klassificerade områden med beskrivning av olika mål, och prioritering mellan dessa. Vi kommer inte att kunna uppfylla alla mål och vi kommer inte att med säkerhet veta att vi gör rätt på lång sikt. Därför väljer vi att låta försiktighetsprincipen råda när vi lägger upp skötsel- och avverkningsstrategier. Vi använder befintliga analysverktyg inklusive Ekologisk Landskapsplanering (ELP), men värderar resultatet noga och tar inte ut svängarna för mycket åt något håll. Vi söker efter robusta lösningar baserad på väl förankrad och tillförlitlig forskning. Detta för att behålla så stor flexibilitet som möjligt, och handlingsfrihet för framtiden. Då kan vi implementera ny kunskap och anpassa oss till förändrade förutsättningar på ett mycket bättre och snabbare sätt.

Vår gårdsförvaltning tar form

Under 2011 delade vi in våra marker i ett antal "landskap", med storlekar från ca 5 000 till drygt 12 000 hektar, baserat på de skiftande markförhållanden och brukningshistoria som finns. Utifrån lokala förutsättningar sattes generella skötselriktningar per landskap. Vi arbetade till exempel med ökade lövandelar i odlingspräglade landskap, bränning i landskap definierade av brandpräglade successionsskogar, och så vidare.

Landskapsbegreppet är dock otydligt, och har många olika definitioner. Vi övergick därför till att använda oss av skogstyper definierade enligt SOU 1997:98 som underlag för bristanalyser inför ekologiska landskapsplaner.

Glädjande nog konstaterade vi att



Foto: Peter Wallin

Tallen är vårt karaktärsträdslag. En art med många värden.



Foto: Peter Wallin

De ekologiska värdena i tallskog är nära kopplade till variationer, till exempel avseende ålder och diameter. Här aktivt förstärkta efter utförd åtgärd inom målklassen Naturvård med skötsel (NS).

klassificeringen av skogstyper och klassificeringen av våra bestånd med naturvärden bildar ett mönster som i stor utsträckning stämmer överens med vår ursprungliga landskapsindelning. Kombination av dessa två infallsvinklar ger oss möjligheter att, beroende på skogstyp, välja bästa skötselstrategi. Till exempel är boreala successionsskogar troligen mindre beroende av vilket landskapsavsnitt de tillhör än brandpräglade tallskogar och lövdominerade skogstyper. Detta indikerar att successionsskogar bör hanteras i en större skala. I vårt fall över hela innehavet.

Utifrån analyserade brister ges möjligheter att med hjälp av bestånd med naturvärden, registrerad detaljhänsyn, samt eventuell ytterligare anpassningar, skapa funktionell grön infrastruktur som utgår från våra förutsättningar anpassat till aktuellt landskapsavsnitt. Vi ser en stor potential för analys av nya data med stor detaljrikedom. Till exempel kommande laserdata eller annan högupplöst datainsamling för att hitta företeelser som inte är beståndsanknutna, och se nya samband i landskapet.

Från plan till handling

Som alla andra strategiska planer måste ELP betraktas som ett levande dokument som skall revideras när ny relevant kunskap framkommer.

En utmaning är att omsätta landskapsplanens strategier till operativa riktlinjer. Det är en förutsättning för att få effekt. Hur hanterar och markerar vi till exempel, på ett robust sätt, vilka bestånd som ska ges längre växttid och hur länge för att säkerställa tillräckligt stor andel äldre skog i ett landskap? Helst ska ju detta även ske utan att äventyra eventuell befintlig konnektivitet.

Vi måste hitta sätt att kombinera så många mål som möjligt i samma områden. Formella skydd utan flexibilitet och utan samverkan med närliggande områden kan knappast vara en framgångsrik strategi.

Vi behöver även fundera på eventuella sammanställningar och dokumentation av ELP, bland annat för att kunna kommunicera på tydligt och trovärdigt sätt. Vi upplever i dagsläget vissa svårigheter att få samsyn och acceptans från till exempel myndigheter när det gäller kombinerade målsättningar inom ramen för vår ekologiska landskapsplanering. Vi skulle gärna se att vi kunde få jobba med de kort- och långsiktiga produktionsförutsättningarna utifrån ett förankrat landskapsperspektiv utan att allt för ofta trilla tillbaka till beståndsperspektivet. Vi är övertygade om att samhället och inte minst naturen skulle vinna på detta förhållningsätt. ●

TEXT:

Peter Wallin,
skogsvaktare,
Boxholms Skogar AB



Foto: Peter Wallin

Lantbrukare vinner på samverkan kring habitatförvaltning

Effektiv landskapsförvaltning i jordbrukslandskapet uppstår inte av sig själv, även om lantbrukare själv vinner på det. Det finns uppenbara fördelar för både lantbrukare och miljön med samverkan, men de behöver kommuniceras tydligare.

Hur vi förvaltar de svenska jord- och skogsbrukslandskapen är centralt för bevarande av biologisk mångfald, men även för ekosystemtjänster som gynnar lantbruket och samhället i stort. Pollinering från insekter och biologisk kontroll av skadedörare med hjälp av deras naturliga fiender är exempel på tjänster som stödjer råvaruproduktionen i jord- och skogsbruket. Andra exempel på tjänster som gynnar samhället i stort, och som även försäkrar råvaruproduktion mot extremväder och klimatförändring, är kolinlagring i jordbruks- och skogsmark samt markens förmåga att hålla kvar näring, vilket minskar näringsläckage till vatten och behovet av konstgödsel.

Men levande organismer respekterar inte några fastighetsgränser, utan deras habitat (det vill säga område där de kan leva och trivas) sträcker sig ofta över de gränser vi människor drar upp i landskapet. För att på ett effektivt sätt kunna bevara biologisk mångfald och ekosystemtjänster krävs att habitaterna är väl fungerande på landskapsnivå. Med

detta menas att vi behöver skapa sammanhängande områden av grön infrastruktur för att garantera ett mervärde för miljön och i slutändan samhället. Idag riktas de politiska styrmedlen, i synnerhet inom jordbrukspolitiken och skogsvårdslagstiftningen, till enskilda gårdar och följaktligen missas de effektivitetsvinster som följer med ett landskapsperspektiv. I min forskning som jag bedriver i samarbete med ekologer, agronomer och andra naturvetare har vi visat att det är optimalt för lantbruket utifrån ett landskapsperspektiv med fler blommande habitat för pollinatörer och jämnare spridning av dessa i landskapet, jämfört med att endast beakta effekterna på enskilda gårdar.

Hinder mot effektiv landskapsförvaltning

Trots att alla – lantbrukare och samhället i stort – skulle vinna på samverkan kring habitatförvaltning lyser ett landskapsperspektiv inom jord- och skogsbruk med sin frånvaro. Det är ett klassisk fångarnas dilemma; det som är ett rationellt beteende för individen leder till ett kollektiv tragedi där alla får det sämre (i likhet med allmänningar-



Inom EU-regelverket finns möjligheten för medlemsländer att låta grupper av jordbrukare gemensamt implementera ekologiska fokusarealer (vars främsta syfte är att gynna biologisk mångfald, och därmed potentiellt även ekosystemtjänster som pollinering och naturlig biologisk kontroll av skadedörare).

nas tragedi är habitat här den gemensamma tillgången). Utan en fungerande förvaltning på landskapsnivå är det därför troligt att biologisk mångfald och tillhörande ekosystemtjänster fortsätter minska. Ett exempel på samarbete mellan lantbrukare på landskapsnivå är den nederländska kollektiva ansatsen där grupper av lantbrukare kan söka för miljöersättningar inom Landsbygdsprogrammet. På det sättet skapas större sammanhängande ytor för att gynna den biologiska mångfalden samtidigt som man minskar förvaltningskostnaderna för både lantbrukarna och myndigheterna. Ett annat tänkbart scenario är samverkan för skötsel av stora betesmarkskomplex för att gynna arter med olika krav.

Realistiskt med samverkan?

En typisk ryggmärksreaktion på förslaget om samverkan mellan lantbrukare för miljövard är att det är för mycket begärt då lantbrukare vanligtvis är egna företagare som valde sitt yrke just för den höga graden av självbestämmande. Men man kan hävda att detta är en mycket naiv syn på lantbruk. Naturligtvis kan samarbete innebära potentiella



Foto: Lovisa Nilsson

Denna möjlighet tillämpas idag inte i Sverige. I ett projekt har vi undersökt vad ett samarbete mellan jordbrukare skulle kunna innebära för ekosystemtjänsterna pollinering och naturlig biologisk skadedjursbekämpning. Under en workshop fick jordbrukarna i uppdrag att placera ut ekologiska fokusarealer på sina typgårdar.

svårigheter såsom extra arbete och möten, så kallade transaktionskostnader. Om lantbrukaren inte uppfattar några fördelar för sig själv, blir det naturligt att inte söka ett samarbete. Detta gäller dock för de flesta affärsrelationer. I själva verket är jordbrukare vana att samarbeta för att effektivisera gårdens drift. Exempel inkluderar dikningsföretag, vägunderhåll, maskindelnings och djurövervakning. Förklaringen till dessa samarbeten är att alla parter får det bättre med ett samarbete. Därför är problemet snarare att nyttan med ett samarbete för landskapsvård inte är tillräckligt tydligt för lantbrukare. Till exempel skulle det behöva förtydligas hur mycket skörden påverkas av bättre habitat för pollinatörer.

Skapa styrmedel

För att få till stånd samarbete kring landskapsförvaltning krävs därför stödjande styrmedel. Först behövs information och rådgivningsinsatser för att kommunicera nyttan för lantbrukarna. I mina forskningssamarbeten arbetar vi bland annat med utveckling av verktyg (exempelvis det vi kallar C-bank, se faktaruta) för att beräkna de ekonomiska effekterna av förändringar i ekosystemtjänster för lantbrukare. För det andra behövs stöd till samverkansförvaltning för att bygga tillit och delaktighet bland lantbrukare, till exempel genom brobyggande

” Därför är problemet snarare att nyttan med ett samarbete för landskapsvård inte är tillräckligt tydligt för lantbrukare.

insatser och mötesplatser för landskapsgrupper samt med experter. För det tredje behövs ekonomiska styrmedel som belönar samverkan där samhället är den stora vinnaren. Idag riktas ersättningar för miljöåtgärder inom jordbruket mot enskilda lantbrukare. EU:s jordbrukspolitik möjliggör för stöd för samarbetslösningar, men Sverige har inte tagit vara på den möjligheten ännu. Här skulle man kunna utforma ett bonussystem för samverkan, där ersättningsmöjligheten är högre genom samverkan än att agera individuellt. Genom att synliggöra fördelarna av samverkan kring landskapsvård för lantbrukare och stödja detta med lämpliga ersättningar ökar sannolikheten till ett effektivt bevarande av den biologiska mångfalden i jordbrukslandskapet. ●

FAKTA: C-BANK

C-bank är ett webbaserat verktyg som kan användas av lantbrukare och rådgivare för att värdera ekosystemtjänster som en del av markens naturliga kapital och genom detta långsiktigt minska behovet av gödning för att optimera skördar. C-bank använder mullhalt (kolhalt C) som en indikator av mängden ekosystemtjänster från marken.

Läs mer: c-bank.lu.se/

LÄS MER

Cong R.-G., Smith H. G., Olsson O. & Brady M. (2014). Managing Ecosystem Services for Agriculture: Will Landscape-Scale Management Pay? *Ecological Economics* 99:53-62.

Dänhardt, J., L. Nilsson, J. Hristov, J. Alkan Olsson, M. Brady, P. Olsson, H. G. Smith & Y. Clough (2017). *Ekologiska fokusarealer i samverkan – Utvärdering av effekter på ekosystemtjänster, jordbruk och administration* Rapport 6773 Stockholm: Naturvårdsverket.

Johansson, H., G. Zanchi & M. Brady (2021). *Att se skogens alla värden – en samhällsekonomisk analys*. AgriFood Policy Brief 2021:3 Lund: AgriFood Economics Centre. www.agrifood.se/publication.aspx?fKeyID=2020.

Larsson, C., M. V. Brady & R.-G. Cong (2016). *Samverkan kring habitatförvaltning höjer avkastningen i jordbruket*. Lund: AgriFood Economics Centre. www.agrifood.se/publication.aspx?fKeyID=1845.

TEXT:

Mark Brady, docent i naturresurs- och miljöekonomi, institutionen för ekonomi, SLU



Foto: Lunds universitet

Besök på en skogsfastighet:

"Det finns inga nackdelar för oss skogsägare att börja diskutera landskapsplanering"

Hur ser en markägare på möjligheterna med landskapsplanering i skogsbruket? Och vad finns det för alternativ för en skogsägare som vill kunna leva på sin skog, men inte nödvändigtvis vill kalavverka stora ytor? Johnny de Jong och Annika Borg vid CBM åkte en snöig dag i april till södra Dalarna, där skogsägaren och debattören Leif Öster lever och verkar, för att fråga om och diskutera landskapsperspektivet i skogen.



Våren har just gjort en tvärvändning tillbaka in i vintern, det är ett rejält lager med nysnö på marken och en kall vind från norr, när vi kommer till Dalagård, den plats där Cecilia och Leif Öster driver en skogsfastighet och ett turistföretag. I en dalgång vid en sjö ligger gården, uppbyggd för ett decennium sedan för att kunna ta emot privatpersoner och konferensgäster.

– Vi tänkte när vi köpte fastigheten att vi skulle kunna leva på skogen, men märkte efter ett tag att det inte fanns möjlighet till det. Vårt mål var att kunna bo på landet, men prognoserna på virkespriserna gick rakt neråt och vi var tvungna att ta ett beslut att rikta om vår verksamhet, säger Leif.

Målet med skogsbruket var att få ekonomi i det som de kunde leva på, men familjen såg att skötsel och avverkning inte var vägen till det. Så det blev en inriktning mot naturturism i stället. Leif tar ett exempel: vid en avverkning tjänade de 150 tusen kronor på virket. Samtidigt sänktes värdet på fastigheten med en miljon kronor.

Leif Öster säger med ett stort mått ironi att han är skogsägaren med "världens sämsta CV" – som tidigare informationschef på Sveaskog under 1970- och -80-talen har han varit med

och kampanjat om hormoslyr i skogsbruket, hyggesplöjning, och införande av contortatalen (som nu betraktas som invasiv art och ett hot mot den biologiska mångfalden). Det går att skratta åt idag säger han, men den allvarliga frågan bakom dessa berättelser är: Vad kommer vi att skratta (eller rysa) åt om ytterligare fyrtio år? Vilka "sanningar" arbetar vi efter idag i skogsnäringen som i framtiden kommer att framstå som stolliga?

Leif är orolig för att de jättehyggen som man tar upp idag kommer att skada skogen för många decennier framöver. Med det system för avverkningsanmälan som finns idag är det ibland svårt att se helheten – det som anmäls som flera mindre hyggen kan bilda en större helhet som får stora konsekvenser i ett landskapsperspektiv.

I skogen runt gården har familjen använt lite olika brukningsmetoder. Ett stycke mark vi går igenom är avverkat, men det märks knappt – man skulle kunna passera utan att reflektera över annat än att det är lite luftigare än vad det annars brukar vara. Inga körsador, inga kala ytor, hela markvegetationen kvar med bärris, buskar och gräs. Stubbar här och där, men ändå en skog. Där har man använt en hyggesfri avverkningsmetod.

TEXT & FOTO:
Annika Borg, CBM



Foto: Jörgen Wismen



CBM:s Johnny de Jong i samtal med Leif Öster i en del av skogen som avverkats med hyggesfri metod.

Här på den avverkade, men skogslika, ytan, närmar sig praktiken det som exempelvis forskningsprojektet "Landskapsplanering för att främja biologisk mångfald och ett varierat skogsbruk" (läs mer om det på s. 6) föreslog: att det ska finnas en större palett av metoder, som markägare tillsammans med grannar, lokalsamhället och myndighetsföreträdare kan diskutera och använda sig av där det passar bäst – för att åstadkomma en optimal effekt för både produktion och biologisk mångfald.

Johnny: Tanken på landskapsplanering möter motstånd hos bland annat skogsägareföreningar. Hur kan vi få till en dialog kring det här?

Leif: Samarbete kring åtgärder för landskapsplanering har ju funnits länge, titta bara på hur man historiskt samarbetat kring gemensamma väg- och dikningsprojekt. Eller fiske och viltvård, för den delen. Jag har väldigt många vänner och släktingar som är skogsägare, och har inte hört något negativt om naturvård. Skogsägare är mer positiva till det än vad som sägs i debatten. Men vad som behövs är

ett tydligt incitament för markägaren – vad får det för nytta för mig? En sådan nytta kan ju vara ett bättre fungerande landskap.

Johnny: Att arbeta med landskapsplanering ändrar inte på självbestämmande eller ägandeförhållanden, utan innebär att man går samman och diskuterar gemensamt. Varför tror du det ändå pratas så mycket om hot mot äganderätten i skogen?

Leif: Det är ett standardargument som kommer fram, men ingen har så vitt jag har hört kunnat ge några svar på hur äganderätten skulle vara hotad, med den naturvårdshänsyn som finns i dag i skogspolitiken.

En "icke-fråga" benämner han det, frågan om äganderätten i skogen. I debatten finns det flera missförstånd som florerar, tycker Leif. Ett stort missförstånd från skogsindustrins sida är att miljöorganisationerna inte vill ha något skogsbruk alls.

– Det är fullständigt felaktigt, jag har inte träffat någon från en miljöorga-



Ett stort missförstånd från skogsindustrins sida är att miljöorganisationerna inte vill ha något skogsbruk alls.

nisation som vill sluta med skogsbruk, kommenterar Leif.

Ett annat missförstånd är att man lägger så mycket krav på skogsbruket så det kommer inte att löna sig ekonomiskt. Om det säger Leif:

– Ja, det lönar sig ju ändå inte, det här skogsbruket, så då kan man ju ändå hitta på något bättre.

Men miljögrupperna har också argument som är felaktiga, till exempel när man säger att "nu avverkar vi de sista urskogarna". Men, säger Leif, vi har ju bevarat en miljon hektar äldre skog, så det är ju helt fel.

– Sen tycker jag att vi som är verksamhetsutövare i skogen – skogsägare, skogsbolag, skogsägareföreningar – vi har ett större krav på oss att vara sakliga och seriösa, det är ju vår näring vi diskuterar. Vi ska alltid vara korrekta och hålla oss till fakta. Och det är ju fascinerande att alla forskare i princip tycker att skogsfrågor och naturvårdsfrågor i skogen ska planeras i ett landskapsperspektiv. Då behöver vi göra det, och fundera på hur vi vill lägga upp det så att det ger maximal nytta för de skogsägare som är inblandade. ●

SLU Artdatabanken är ett kunskapscentrum för Sveriges arter och naturtyper. Vi bidrar till en hållbar förvaltning av naturresurser genom att samla in, analysera och tillgängliggöra data samt beskriva och presentera fakta om biologiskt mångfald. Vi samverkar nationellt och internationellt med naturvårdsnyttan i fokus. Vi finns liksom CBM på SLU:s campus Ultuna i Uppsala. Kontakt: SLU Artdatabanken, Box 7007, 750 07 Uppsala. artdatabanken@slu.se, www.artdatabanken.se

Regionala landskapsplaner först som sist

Fåglar som lavskrika och tjäder har varit föremål för stor debatt. De missgynnas när skogen blir allt mera fragmenterad och när äldre skog avverkas. Samtidigt vill samhället ha skogsråvaror. Hur ska vi göra så att inte enskilda markägare drabbas av att få ta ansvar för en hel bygd?



Foto: Johan Samuelson

Utsikt från Kinnekulle över omgivande landskap.

Som grupp betraktat är fåglar mera beroende av strukturer och sammanhang än detaljer. Fåglar som häckar i stora risbon är beroende av träd som är tillräckligt stora och starka och med ett lämpligt grenverk. Däremot spelar inte trädslaget så stor roll, men på grund av skillnader i växtsätt mellan olika trädslag är det inte alla som blir aktuella. Fåglar som föredrar att häcka i klippor kan slå sig ner på vattentorn, bropelare eller höga hus. Ljungpipare som vill ha stora öppna områden är inte så kinkiga med om det är myrar, fjällhedar eller alvarmarker.

Men deras häckningsmiljöer måste finnas i rätt sammanhang. Det räcker inte med att det finns lämpliga boplatser, det är en massa andra krav som också måste uppfyllas. Det ska finnas lämpliga födosöksområden i närheten, predatoriteterna får inte vara för höga, det ska finnas skyddade uppväxtmiljöer för ungarna, påverkan från mänsklig störning får inte vara för stor, och så vidare.

För flyttande arter är kraven på häckningsområdet i stort sett begränsade till vad de behöver för att föda upp en ungpå. De stöter

naturligtvis på andra faror och problem under flyttningen och övervintringen, så det är en komplex historia att få hela livscykeln att fungera.

En grupp som sticker ut lite från det här är året-runt-stationära skogslevande arter, (med beaktande av att naturen sällan är helt rigid och att enskilda individer är mer eller mindre flexibla i sina beteenden och gör vad de behöver för att överleva). Här hittar vi många rödlistade arter och arter som har eller har haft kraftigt vikande populationer under lång tid: vitryggig hackspett, tretåig hackspett, lavskrika, tjäder, talltita, entita och tofsmes för att nämna några. Dessa arter är beroende av tillgång på territorier som uppfyller samtliga deras krav under hela året. En viktig skillnad är att territoriet ska vara tillräckligt stort för att fåglarna ska klara sig under perioder med dålig födotillgång, i värsta fall kombinerat med låga temperaturer och korta dagar. Av denna anledning är tätheterna (antalet par per kvadratkilometer) ofta relativt lågt.

Vitryggig hackspett är i stort sett utrotad

TEXT:

Mikael Svensson,
SLU Artdatabanken



Foto: Johan Samuelson

från landet så den skapar sällan problem i relation till skogsbruket, däremot måste skogsbruket förändras rejält om vi ska få tillbaka livskraftiga bestånd av arten. Däremot har lavskrika och tjäder figurerat i pressen och i domstolarna vid åtskilliga tillfällen under de senaste åren. Oenighet kring dessa arter, vilket lagligt skydd deras häckningsmiljöer ska ha och vilken hänsyn som behöver tas för att arterna ska kunna upprätthålla gynnsam bevarandestatus på lokal, regional och nationell nivå, sammanfattas ofta i uttrycket ”överimplementering av fågeldirektivet”. Rent juridisk är det knappast möjligt att överimplementera ett minimidirektiv.

Två andra aspekter är däremot värda att diskutera lite mera: hur gör man skyddet av dessa arter mera rättvist (rättssäkert) och hur ökar man förutsägbarheten för den enskilde skogsägaren? För att förstå problematiken behöver man gå tillbaka och se på hur skyddet fungerat i praktiken. Två av de mest kända domstolsfallen är lavskrikan i Hälsingland (Arbrå) och tjädern i Bollebygd. I båda dessa fall handlar det om områden som tidigare hyst betydligt större bestånd av respektive art. Inledningsvis får en enskild avverkning inte särskilt stor effekt på det lokala beståndet av arterna. Men efterhand som arealen lämplig livsmiljö minskar



Foto: Julien Klein

Lavskrika lever i både barr- och lövträdsmiljöer, främst i skogar som inte påverkats av kraftig störning.

och de kvarvarande bestånden blir allt mer isolerade blir det svårare och svårare för dessa fågelarter att upprätthålla funktionella territorier och efter hand faller territorierna bort. Detta innebär att man närmar sig och till slut överskrider gränsen för gynnsam bevarandestatus på lokal, och i vissa fall regional nivå.

Den skogsägare som avverkar först behöver därför sällan ta särskilt stor hänsyn till arterna, men ju mindre beståndet blir desto mer hänsyn krävs.

Till slut uppnår man tröskelvärden och den markägare som är långsammast med att avverka riskerar att drabbas av ett förbud.

För att lösa skyddet av dessa arter behöver man förändra skogsbruket i grunden så att det alltid finns tillräckligt med lämplig livsmiljö även för de mest kräsna arterna. Ett steg på vägen är regionala landskapsplaner som fördelar ansvaret mellan markägarna och inte som nu låter de som kommer sist bära hela kostnaden för artskyddet.



Se klipp från konferensen Flora- och faunavård

Årets Flora- och faunakonferens hade temat Biologisk mångfald på agendan – dags att agera! Engagemanget var lika stort som vanligt även om förutsättningarna var annorlunda. Miljö- och klimatminister Per Bolund var en av talarna. Du kan se inspelningar av alla talare samt deras presentationer på [slu/flofa](#).

Nästa års Flora- faunavårdskonferens blir den 6-7 april 2022.

I år var hela konferensen digital. Konferensen sändes från Aulan i Ultuna. Dag två sköttes med betydligt enklare teknik från en korridor på SLU Artdatabankens kontor.

BOKANMÄLAN

Växterna som hjälper oss läsa skogen

SKOGSMARKSFLORA

Royne Andersson
Skogsstyrelsen

Med sin nya bok *Skogsmarksflora* vill Skogsstyrelsen och författaren Royne Andersson hjälpa oss att läsa naturen. Skogens växter berättar en historia för oss som handlar om spåren efter människans aktiviteter, men också om markens bördighet och fuktighet. Det är framförallt det sistnämnda som man tar fasta på i den här boken.

Med hjälp av skogsmarksfloran visar man hur marken kan delas upp i olika skogstyper, eller markvegetationstyper, något som är viktigt för att bedöma ståndortens egenskaper till exempel vid anläggning av ny skog.

Boken är en riktigt snygg omarbetning av en äldre version av *Skogsmarksflora* som ingick i Skogsstyrelsens boniteringshand-

ledning. Den här nya versionen är dock lika användbar för den naturintresserade allmänheten. Boken presenterar drygt 100 kärlväxter, och ett antal lavar och mossor, fördelade på högrötter, lågrötter, olika grästyper, ristyper och lavtyper.

Skogsbruk innebär en omfattande påverkan på skogslandskapet, med vinnare och förlorare bland arterna. Förekomst av arter som missgynnas av skogsbruk är förstået också användbara för att läsa naturen och människans brukningshistoria, men dessa behandlas inte i den här boken. Här får vi i stället en god hjälp i att känna igen några av de allra vanligaste skogsmarksarterna som går ganska bra att kombinera med skogsbruk, och som behövs för att tolka förutsättningarna för skogsbruk.

Johnny de Jong



SAVE THE DATE!

Mångfaldskonferensen 2021 • 25 november

Tema: Livsviktiga perspektiv
på biologisk mångfald

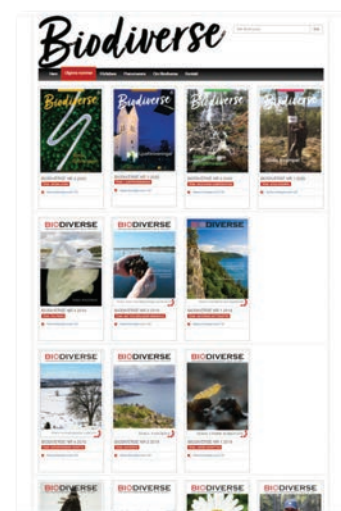
Läs mer på www.slu.se/cbm

LÄS BIODIVERSE PÅ WEBBEN



På Biodiverse Online finns
alla hittills utgivna nummer.

Biodiverse har kommit ut sedan 1996, med fyra nummer per år (med några få undantag). Allt detta finns på webben att ta del av. Varje nummer finns som pdf, men även som webbtidning – en sida för varje huvudartikel. På webben finns också en del artiklar på engelska, som inte publicerats i den tryckta versionen.



www.biodiverse.se

Tack till alla artikelförfattare:

Annika Borg
Mark Brady
Nils Carlsson
Johnny de Jong

Viktor Kärvinge
Mikael Svensson
Peter Wallin

Biodiverse

Prenumerera gratis inom Sverige!

Skriv till biodiverse@slu.se. Postadress:
SLU Centrum för biologisk mångfald
Institutionen för stad och land,
Sveriges lantbruksuniversitet
Box 7012, 750 07 UPPSALA

Ge gärna tidningen vidare när du läst
den så fler har möjlighet att ta del av
aktuell forskning om biologisk mångfald.